

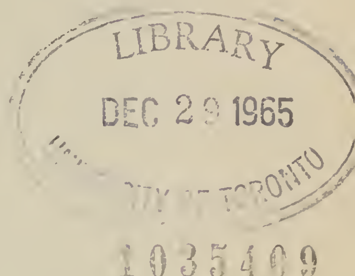
Vloten, Gerlof van
Studiën uit de Annalen van Tabari

Overgedrukt uit het Tweemaandelijksch Tijdschrift, Maart 1898.

STUDIËN UIT DE ANNALEN VAN TABARI 1)

DOOR

DR. G. VAN VLOTEN.

DE VAL VAN OTHMAN.

1. Het einde der theocratie.

Het door Mohammed gestichte godsrijk was na den dood des profeten niet onmiddellijk in een wereldsch rijk overgegaan. In de plaats van den Profeet traden nu Zijne openbaring en Zijne handelingen en uitspraken *(sonna)*, welke op die openbaring een onmisbare commentaar waren. Als uitvoerende macht benoemden de geloovigen uit hun midden een opvolger en plaatsvervanger *(khalifa)* van den profeet. De kalief vertegenwoordigde dus de godheid niet. Hij stond *onder* de Openbaring en de Sonna, zoo goed als alle geloovigen, van welke hij zich in geen enkel opzicht onderscheidde. Het godsrijk bleef dus ook na Mohammed's dood nog bewaard, al was in het kalifaat de ontwikkeling reeds gegeven van een wereldlijke naast een geestelijke oppermacht.

Intusschen groeide een nieuw geslacht op, dat den profeet niet meer ontmoet had en dus ook de kennis zijner handelingen, als noodwendig supplement op den Qoran, miste. Sedert dien tijd stegen de *Medgezellen*, die dat voorrecht wel gehad hadden, in aanzien. De voornaamste hunner vormden in

1) Annales quos scripsit Abu Djafar Mohammed ibn Djarir at-Tabari cum aliis edidit M. J. de Goeje, Prima series X, recensuit E. Prym. Lugd. Bat. E. J. Brill 1896. Door deze gewichtige publicatie (in 't vervolg geciteerd als Tab.) krijgen wij voor het eerst een dieper inzicht in de oudste geschiedenis van den Islam.

Medina met den kalief feitelijk het uitvoerend bewind, dat in alles besliste zooals de profeet zou gedaan hebben. Dit was de periode van Omar, de periode der groote veroveringen. Zóó sterk was ook toen nog onder de moslims het bewustzijn hunner theocratische eenheid, dat zij zich in critieke momenten van de tegenwoordigheid der Godheid, de *Sekina*, in hun midden levendig bewust waren. [1]

Met den derden kalief Othman brak een nieuwe periode aan. Othman was benoemd onder voorwaarde dat hij zich in alles zou houden aan de *sonna* zijner voorgangers *i. e.* aan de theocratische traditie. Maar hij kon niet beletten dat in de zielen der geloovigen zelven een groote verandering plaats greep. Het zelfopofferend *élan*, dat de veroveringen geleid had, was geweken en tegen het vroegere altruisme in, trad de individu weer in zijne rechten. Van dien tijd af was, al bleef de theocratische *traditie* bestaan, de theocratie feitelijk opgelost en *moest* de hoogste macht komen aan hen, die dit individualisme, zelfs tegen de traditie in, het sterkst vertegenwoordigden. Dit waren de Omaiyaden.

2. De Omaiyaden.

De gewichtigste stad van Arabië was vóór het optreden van den profeet niet het landbouwend Medina, maar het koophandeldrijvend Mekka geweest. De Mekkanen hadden van de wereld meer gezien dan de andere Arabieren. Zij kwamen op hun handelstochten in aanraking met Grieken en Perzen. Zij hadden rijkdommen vergaard en besteedden die gedeeltelijk ten bate hunner behoeftiger landgenooten, welke de *hadjj*, de jaarlijksche pelgrimstocht, om hen verzamelde. In Mekka was iets van wat men gemeenschapsleven zou noemen; er was een *dār an-nadwa* of raadhuis, waar de oudsten vergaderden. De invloed van deze stad en van zijn bewoners, de Qoraischiten, strekte zich uit over het omliggend Arabië.

De hoofden der Qoraischiten hadden aanvankelijk van Mohammeds optreden niets begrepen en hem zoo lang mogelijk tegengewerkt. Zij lieten zich eerst voor den Islam winnen toen de profeet in Medina een macht bereikte, die

1) Tab. 2295, 28

indruk op hen maakte. De profeet beloonde hen met geschenken en noemde hen *al-moallafato qolubohom*, d. w. z. zij-wier-harten-men-zich-toegenegen-maken-moet. Een bewijs dat hij gesteld was op hun medewerking. Het voornaamste geslacht der Qoraischiten waren de Omaiyaden. Dit geboren heerschersras had door het optreden van den profeet gedurende een korten tijd zijn invloed zien verdwijnen. Maar na Mohammed's dood en nog meer gedurende de regeering van zijn opvolgers, traden de Omaiyaden weer op den voorgrond. Op nieuw begon het oude contrast tusschen de theocratische Medinensers en de autocratische Qoraischiten, vertegenwoordigd door de Omaiyaden. Sedert Omar hem het bestuur over Syrie had toevertrouwd, heerschte de Omaiyade Moawia te Damascus. Onder den zwakken Othman eindelijk, hun bloedverwant, werden bijna alle stadhoudersposten door Omaiyaden bezet en de kalief raadpleegde hen in alle gewichtige aangelegenheden. Tegen deze, voor ieder zichtbare, terzijdestelling der traditie, verzetten zich niet alleen de vroeger zoo invloedrijke Medgezellen in Medina, maar ook in de provinciën kwam een deel der bevolking in beroering.

3. De provinciën.

De buitengewone kracht door de Arabieren na Mohammed's dood ontwikkeld, had het grootste deel van Noord-Africa en Voor-Azië aan den Islam onderworpen. Hieruit volgde voorloopig een gewapende occupatie, die duren zou tot de onderworpenen den Islam hadden aangenomen.

De steden Damascus in Syrië, Fostat in Egypte, Basra en Kûfa in Babylonië (Irāq), aanvankelijk vooruitgeschoven posten in het gebied der ongeloovigen, werden groote militaire centra, van waaruit het geoccupeerde land beheerscht, en ten bate der gemeenschap geëxploiteerd werd. Exploitatie vond hier plaats in zooverre als de met het zwaard veroverde landen niet verdeeld, maar door de bewoners tegen een deel der opbrengst voor de moslims in cultuur gebracht werden. De hieruit en uit het hoofdgeld *(djizya)* der ongeloovigen vloeiende

baten, kwamen aan de veroveraars ten goede als hun wettig aandeel in den buit *(fai)*.

Nu waren, en wij hebben hier voornamelijk het oog op Babylonië, de oorspronkelijke bezettingstroepen overvleugeld door een menigte nieuw aangekomenen (*lawāhiq, rawādif*) die, daar zij deel van het leger uitmaakten, zoo goed als de anderen hun aandeel eischten uit den buit. Zij beschouwden deze nl. niet als te zijn vervallen aan een enkele klasse (de oorspronkelijke veroveraars) maar aan de moslimsche gemeenschap. Othman daarentegen beval dat bij de retributiën rekening zou gehouden worden met de verdiensten jegens den Islam der eerste veroveraars en dat de anderen eerst in de tweede plaats in aanmerking zouden komen. 1) Dit gaf in Kufa b.v. groote verontwaardiging, die nog vermeerderde door een tweeden maatregel van den kalief. De Medinensers, die aan de veroveringen hadden deelgenomen, waren voor het grootste deel naar Medina teruggekeerd. Zij ontvingen in hunne hoedanigheid van Medgezellen zeer hooge bezoldigingen uit de staatskas (verordening van Omar). Maar nu stelde de kalief buitendien voor (met het oog op de dreigende onlusten) dat hun aandeel in den gemeenschappelijken buit in de provincie zou worden *geliquideerd*. Hierdoor werd een aantal landerijen aan de gemeenschap onttrokken, want de voorname Arabieren in de provincie, die bezittingen in Arabië hadden, ruilden deze voor het aandeel der Medinensers in de provincie 2).

Het gevolg was dat de aanvoerders der veroveringstochten en de Medgezellen in Medina zich groote rijkdommen verwierven (zij bezaten paleizen, raspaarden, een onmetelijken voorraad aan baar goud en zilver enz.), terwijl de meerderheid een vrij armzalig bestaan voerde. Dit blijkt ons ten overvloede uit het optreden van zekeren Abu Dharr, die het denkbeeld verkondigde dat de rijken niet volstaan konden met het betalen der religieuse tienden, maar ook gehouden waren een deel van hun rijkdom aan de armen en misdeelden af te dragen 3).

1) Tab. 2852 v. 2964, 13 v.
2) Tab. 2854, 2953, 15 v.
3) Tab. 2858 v.

4. De revolutionnairen.

De heerschende ontevredenheid sloeg tot oproerigheid over toen door Othman's toegevendheid het kalifaat in een familie-regeering der Omaiyaden scheen over te gaan. De tot nog toe bevoorrechten waren des profeten trouwste aanhangers en de helden der verovering geweest. Nu drongen zich de Omaiyaden hoe langer zoo meer in de plaats der Medgezellen. Maar de Omaiyaden konden op geen verdienste jegens den Islam aanspraak maken. Dus keerde zich de ontevredenheid tegen hèn. Reeds had hun Othman dezelfde uitkeeringen als den Medgezellen toegekend 1). Men vreesde nu dat zij als dezen hun aandeel nemen zouden van den *fai*, het gemeenschappelijk grondbezit. Thans begrijpt men de verontwaardiging gewekt door de woorden van een hunner stadhouders, dat men de *Sawād*, het rijke Euphraatland, waaruit de bevolking van Basra en Kufa hare inkomsten trok, tot »een tuin van Qoraisch" maken zou 2). Hier rees het voor den Arabier ondragelijk denkbeeld, dat de buit der ongeloovigen stond verdeeld te worden, niet ten bate der gemeenschap (bij welk woord ieder het eerst aan zich zelven dacht) maar ten bate der Qoraischiten d. w. z. der Omaiyaden. Naijver tegen de Omaiyaden 3) ziedaar wel de hoofdoorzaak van het verzet van mannen als Malik al-Aschtar in Kufa, Hokaim ibn Djabala in Basra, Mohammed ibn abi Bekr en Mohammed ibn abi Hodheifa in Egype, onrustige figuren, van welke de twee eerstgenoemden niet geheel ten onrechte verdacht werden het zelf op de staatslanderijen voorzien te hebben 4) en de beide laatsten, zoons van Medgezellen, zich door de Omaiyaden de kans op hooge bestuursposten ontnomen zagen 5). Dezen, wat dan ook hun motieven geweest mogen zijn, stelden zich met

1) Tab. 2949, 1 v. 2953.
2) Tab. 2916, 1929.
3) Tab. 2910. 2930, 3122, 6.
4) Tab. 2910, 5; 2913, 12–13; 2922, 7
5) Vooral de medewerking van Mohammed ibn abi Bekr met de revolutionnairen is verklaarbaar. Zijn vader Abu Bekr was kalief geweest vóór de groote veroveringen en was gestorven zonder iets te hebben nagelaten. De andere Med-

een aantal anderen, die wij niet noemen, aan het hoofd der beweging in de provincie. Alleen Syrië, met vaste hand in toom gehouden door den Omaiyade Moawia, bleef rustig. In Egypte en Babylonië was nog slechte een leidende idee noodig om den opstand te doen uitbreken.

5. De Sabaïya.

Wij zien een geestelijke strooming opkomen voor welke wij geen anderen naam weten dan *neo-theocratisme*.

Een bekeerde jood uit Jemen, Abdalla ibn Saba, kwam met tot nog toe ongehoorde theorieën over de opvolging voor den dag. Men moet om deze te begrijpen in het oog houden dat alleen in onvrome tijden men zich de bestaansduur dezer wereld zoo verlengd dacht als thans. In den tijd waarvan wij spreken en eigenlijk gedurende de geheele periode der middeneeuwen, was dit niet zoo. Het optreden van Mohammed, evenals dat van Christus, berustte op het denkbeeld van een naderend einde der aardsche dingen. Ook na Mohammed's dood, de geheele eerste eeuw der vlucht door, had niemand, daarnaar gevraagd, den duur dezer wereld op meer dan 100 jaar geschat. De opstanding en het laatste oordeel werden door velen nog binnen dien tijd verwacht. Van deze onderstelling uitgaande, zei Abdalla ibn Saba dat zoo goed als de christenen Christus' terugkeer verwachtten vóór den laatsten dag, de moslims, en met meer recht, de wederkomst van Mohammed verwachten konden. Immers, men las in den Qoran: »*Hij die u den Qoran heeft opgelegd, zal u ook brengen naar het einddoel.*" 1) De vraag wien gedurende dit *interregnum* de opperste leiding toekwam, loste Abdalla ibn Saba op als volgt: Er zijn duizend profeten geweest. Elk hunner had zijn *waçiy*, zijn aangewezen erf-

---

gezellen hadden uit de veroveringen groote kapitalen vergaderd. De familie van Abu Bekr bleef arm. De laatste kans om weer vooruit te komen voor hen was revolutie, tenzij zij zooals de zoons van Omar van alle wereldsche aspiratiën wilden afzien.

1) Qoran XXVIII, 85.

genaam of plaatsvervanger. De door Mohammed 1) aangewezen plaatsvervanger was zijn adoptief- en schoonzoon Ali, wiens rechten na Mohammed's dood en later op schromelijke wijze waren miskend 2).

Wij kunnen in de leer van Abdalla ibn Saba niets anders zien dan tegen de individualistische strooming in, een wederopleving der *theocratische idee.*

Zoolang toch Mohammed's wederkomst verwacht werd, zoo lang leefde men nog onder profetisch *regime* en was het Godsrijk niet geëindigd. Dat bewijst ook het goddelijk character dat door Abdalla ibn Saba den plaatsvervanger toegekend werd. Immers niet aan de gemeenschap stond diens keuze maar hij was *aangewezen.* Dit laatste denkbeeld was revolutionnair in zooverre als het verwierp de tot nog toe gevolgde traditie dat Mohammed geen opvolger aangewezen had en dus de geloovigen zelf bevoegd waren geweest dien te *kiezen.* Eigenlijk trad dus Abdalla ibn Saba, aanknoopende aan de theocratische *idee,* niet alleen tegen het dreigend despotisme, maar ook tegen de theocratische *traditie* op. 3)

Hij maakte naar het schijnt het eerst in Egypte voor deze denkbeelden propaganda. Maar het is voor ons van groot belang te weten dat hij op zijn zwerftochten en door correspondentie, ook met de oproerigen in Basra en Kufa betrekkingen onderhield *en eigenlijk de ziel was der revolutionnaire beweging.* 4)

---

1) Dit is niet geheel zeker, bedoeld kan ook zijn door den Qoran d. w. z. door Allah. Waarschijnlijk werd echter geen onderscheid gemaakt tusschen de goddelijke en menschelijke uitspraken van den profeet.

2) Tab. 2942.

3) Dat de beweging in den grond niets anders bedoelde dan de herleving van het godsrijk met de daaraan verbonden gelijkheidsidee is ook duidelijk uit de rol die de Sekina (z. b.) speelt in de voorstellingen der latere Sabaiya. Men wilde de godheid in zijn midden zien. Daarom begonnen de Sabaiya al spoedig Ali's goddelijkheid te verkondigen en de latere Sabaiya zagen de Sekina zelfs in een ouden stoel die Ali behoord had. Vrgl. Goldziher, Abh. z. Arab. Philologie p. 177 v.v. Hier raakten tevens Islamische aan oude Babylonisch—Persische voorstellingen.

4) Tab. 2922, 2928, 2942, 2949, 2950, 10.

6. De Medgezellen.

Het zal uit het voorafgaande voor ieder duidelijk zijn dat de tegenstand der Medgezellen (de vroeger alleen bevoorrechte theocratische adel) tegen den wassenden invloed der Omaiyaden niet minder hevig zijn moest dan die der provinciën.

De Medgezellen vormden twee groepen: de *Mohadjirs* of mede-uitgewekenen, dat waren de Qoraischiten die den profeet op zijn vlucht van Mekka naar Medina gevolgd waren en de *Ansār* of helpers, dat waren de Medinensische geloovigen die den profeet in hun midden hadden opgenomen. Beide groepen waren door den profeet zoo nauw mogelijk vereenigd en vormden als het ware éene familie. Toch bleef een klein verschil bestaan dat o. a. was uitgekomen toen na Mohammeds dood de Ansār te vergeefs poogden ook uit hun midden een kalief te benoemen. Sedert waren de kaliefen altijd uit de Mohadjirs gekozen. Niet omdat deze Qoraischiten waren, maar omdat hun verdienste jegens den Islam grooter, hun betrekking tot den profeet nauwer geweest was dan die der Ansār. Dit had de Ansār tevreden gesteld. Maar de Omaiyaden noch door hun verdiensten jegens den Islam, noch door eenigen band aan de Ansār verbonden, vertegenwoordigden voor hen het Mekkaansche heidendom, dat zij vroeger met den profeet bevochten hadden. Zij hadden in het theocratisch gezag der Mohadjirs berust; in dat der Omaiyaden — nooit.

En nu de Mohadjirs zelf, Othman's oude strijdmakkers en de raadgevers der vorige kaliefen. Zij waren de kern der Medgezellen. Was de samenwerking tusschen hen en den kalief verbroken, dan was de theocratie ook in hare hoogste vertegenwoordigers opgelost, omdat men de eenheid miste in de interpretatie der goddelijke wet. Daarom wilde de traditie dat zij in Medina bleven. Zoo had ook Omar het begrepen. 1) Er was dus niets tegen dat het bestuur der provinciën niet aan hen werd toevertrouwd. Maar dan had de kalief hen ook evenals Omar in alles moeten raadplegen. Evenwel wisten de

1) Tab. 3025, 15 v.

Mohadjirs zeer goed dat niet zij, maar zijn neef Merwan ibn al-Hakam, s'kalifen oor had. Niet op allerlei kleine veranderingen in de *sonna*, die men Othman verweet, maar op een diepgaanden naijver tegen de Omaiyaden berustte ook hier in laatste instantie, de vijandschap tegen den kalief. De Mohadjirs vroegen zich af wat er van hunne zonen worden zou als de Omaiyaden het gezag aan zich trokken. Ontkend kan dan ook niet worden dat hunne verhouding tot den kalief hoe langer zoo halfslachtiger werd en dat zij met de overige Medgezellen tot zijn val begonnen mede te werken. De Medgezellen in Medina schreven naar die in de provinciën: »komt, indien gij den heiligen oorlog zoekt, naar hier". 1) Slechts enkelen bleven den kalief getrouw, de voornaamsten schijnen met de oproerigen in betrekking te hebben gestaan en het verzet in de provincie te hebben aangemoedigd 2). En wanneer wij de hoofden der revolutionnairen uit Egypte, Basra en Kufa ieder door een 600-tal aanhangers gevolgd, thans op zien trekken naar Medina, dan is dit omdat zij van den steun of ten minste van de onzijdigheid der Medgezellen meenden zeker te kunnen zijn.

7. Othman.

Er was voor den kalief nog één uitweg. Hij kon de hoogste waardigheid neerleggen. Dan zou uit de Mohadjirs een nieuwe kalief gekozen zijn, die met terzijdestelling der Omaiyaden, getracht had de theocratische traditie voort te zetten. Dit, zijn aftreden, eischten dagelijks dringender de revolutionnairen en hoopten inwendig de drie voornaamste Mohadjirs: Ali, Talha en Zobeir, die reeds vroeger voor het kalifaat in aanmerking kwamen en thans eindelijk hoopten hun eerzuchtige wenschen bevredigd te zien. Maar Othman weigerde »het kleed af te leggen, hem door Allah zelf omgehangen," en nu volgt een der aandoenlijkste drama's die

1) Tab. 2936, 2983.

2) In de eerste plaats Ali en Talha vgl. Tab. 2965, 4 v.; 2969, 5; 3000, 13; 3121, 9, v.; 3127, 15.

de geschiedenis kent. Beurtelings de Medgezellen volgend, die hem tot bekeering en boete, en zijn Omaiyaadsche verwanten, die hem tot strengheid manen, dobbert de zwakke oude man tusschen de twee partijen en voelt nauwelijks dat hij van beiden de speelbal is. Er mengt zich verraad in het spel. De Egyptische revolutionnairen, door beloften gewonnen, waren reeds naar hun land teruggekeerd, toen hun een ruiter achterop reed. Het was een kameel van de staatspost met een bode van den kalief. Bij den bode wordt een brief gevonden, waarin den stadhouder van Egypte bevolen werd de hoofden der beweging om te brengen. Wie dezen brief verzond is nooit bekend geworden, want Othman's onschuld is hier boven allen twijfel verheven. Was het geval door de revolutionnairen verzonnen, was de afzender Merwan ibn Hakam of... een der Medgezellen? Hoe het zij, de revolutionnairen keerden weer in de stad terug. Opnieuw wendt zich Othman tot de Medgezellen om hulp. Het is te vergeefs. Zobeir verlaat de stad; Ali, Talha en de Medinensers trekken zich in hunne huizen terug. Het gerucht van naderende hulptroepen uit de provinciën verhaast de handeling der revolutionnairen en de meer dan 80-jarige kalief, van bijna allen verlaten, wordt door de Egyptenaren in zijn huis, na een belegering van eenige weken omgebracht.

De ongelukkige Othman was in zijn zwakte de belichaming geweest van twee beginsels en hij was gevallen omdat die beginsels tegenstrijdig waren. Hij had door zijn waardigheid de theocratische traditie vertegenwoordigd en hij had door de willekeurige bevoorrechting der Omaiyaden, het despotisme ingewijd.

Leiden, 16 Dec '97—14 Febr. '98.

Vloten, Gerlof van
Studiën uit de Annalen
van Tabari